

PROFETISK DIAKONI OCH (FRI)KYRKLIGA ORGANISATIONERS SOCIALA ARBETE

MARIA LEDSTAM

Enskilda högskolan Stockholm
maria.ledstam@ehs.se

ABSTRACT ✚ Denna artikel ställer sig positiv till en tilltagande ekumenisk samstämmighet kring betydelsen av profetisk diakoni och undersöker hur väl detta begrepp fungerar i Sverige, där diakonalt arbete ofta sker i samverkan med det offentliga i olika typer av partnerskap. Finns det en kontrast mellan det som beskrivs som profetisk diakoni och diakoni som sker i samverkan med det offentliga? För att undersöka detta ställer jag samtida perspektiv på profetisk diakoni i dialog med en intervjustudie med ledare inom fyra svenska (fri)kyrkliga organisationer som bedriver diakonalt arbete. Artikeln vill undersöka om, och i så fall hur dessa organisationer kan förstås som utförare av profetisk diakoni. För att fördjupa analysen sätts materialet i dialog med samtida teologiska perspektiv på profetisk diakoni samt Luke Brethertons perspektiv på profetiskt tal och handling kopplat till kyrkan som bärare av demokratiska praktiker. ✚

INLEDNING

Under de senaste årtiondena har diakonins profetiska roll fått alltmer uppmärksamhet i ekumeniska kretsar. På kyrkornas världsråds konferens i Colombo 2012 uttrycktes att ”diakoni är profetisk handling, vilket också

inkluderar att tala sanning till makten”.¹ Vidare betonas i kyrkornas världsråds skrift *Called to Transformation* från 2022 att

diakonins unika identitet, dess bibliska rötter och kristna kallelse, tvingar den ekumeniska diakonin att vara profetisk, att stå på de fattigas och marginaliserades sida, att avslöja systemisk orättvisa och främja mänsklig värdighet, rättvisa och fred.²

Den här artikeln ställer sig positiv till den tilltagande ekumeniska samstämmigheten kring betydelsen av profetisk diakoni i vår tid. Samtidigt vill artikeln undersöka hur väl detta begrepp fungerar i Sverige, där diakonalt arbete ofta sker i samverkan med det offentliga i olika typer av partnerskap. Om profetisk diakoni innebär att ”tala sanning till makten”, hur ska diakonalt arbete som sker i samverkan med både stat och marknad förstås? Är det överhuvudtaget möjligt att beskriva offentligt finansierade verksamheter som *profetisk* diakoni? För att undersöka detta kommer jag ställa teologiska perspektiv på profetisk diakoni i dialog med en intervjustudie med ledare inom fyra svenska (fri)kyrkliga³ organisationer som bedriver socialt arbete på kristen grund.⁴

Bakgrunden till artikeln är en forskningsrapport som undersöker hur ledare inom de fyra organisationerna Erikshjälpen, Hela människan,

¹ World Council of Churches, *Theological Perspectives on Diaconia in 21st Century* (2012), online: <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/unity-mission-evangelism-and-spirituality/just-and-inclusive-communities/theological-perspectives-on-diaconia-in-21st-century>. Om inget annat anges är översättningarna mina.

² World Council of Churches, *Called to Transformation: Ecumenical Diaconia* (2022), 85, online: <https://www.oikoumene.org/resources/publications/ecumenical-diaconia>.

³ De fyra organisationerna i den empiriska studien – Erikshjälpen, Hela människan, Göteborgs Räddningsmission och Hyllie Park Talentbyrå – har alla sina rötter i svenska frikyrkosamfund. Med tiden har Hela Människan och Göteborgs Räddningsmission utvecklats i en mer ekumenisk riktning, och Erikshjälpens secondhandbutiker har numera en svagare koppling till lokala pingstförsamlingar än de haft tidigare. Mot bakgrund av denna utveckling har jag valt att använda termen (fri)kyrkliga organisationer, där fri sätts inom parentes för att spegla utvecklingen.

⁴ Diakoni beskrivs ofta som ”socialt arbete på kristen grund”, vilket öppnar upp för en förståelse av att diakonalt arbete kan ske utan att det finns kopplingar till lokala församlingar. Som flera forskare som nämns i denna artikel påpekat är det dock viktigt att betona att diakoni inte går att skilja från kyrkans liv i lokala församlingar. När jag använder mig av begreppet diakoni i den här artikeln så menar jag ”kyrkans omsorg om medmänniskan och skapelsen” (se till exempel *Svenska kyrkan, Vägledning för diakoni: Teori, praktik och utveckling i församling* [2018]).

Göteborgs Räddningsmission, och Hyllie Park Talentbyrån ser på sig själva som civilsamhällesaktörer.⁵ Forskningsrapporten bygger på kvalitativa fokusgruppsintervjuer där frågor om organisationernas bidrag till samhället och organisationernas relation till stat, marknad och kyrka diskuteras. I materialet framkommer att det finns en stor variation i hur ledarna menar att organisationerna på bästa sätt bidrar till samhället. Inom samtliga organisationer sker samarbeten med det offentliga. Några av organisationerna uttrycker hur de vill "kroka arm" med det offentliga samtidigt som de även ser sig som röstbärare för marginaliserade grupper. Andra organisationer står för protest och ett utmanande av status quo.

Föreliggande artikel vill, som nämnts ovan, undersöka *om*, och i så fall *hur* dessa organisationer kan förstås som utförare av *profetisk* diakoni. Artikelns första del ger en kort bakgrund till profetisk diakoni och svensk frikyrklighet och beskriver hur begreppet profetisk diakoni har använts inom Kyrkornas världsråd och diakoniforskningen. Därefter följer en fördjupad presentation av etikern Luke Brethertons teologiska perspektiv på demokrati, profetiskt tal och profetisk handling, med särskilt fokus på kyrkans roll som bärare av demokratiska praktiker. Brethertons omfattande forskning om demokrati, religion och kristet samhällsengagemang gör hans perspektiv särskilt relevant för att analysera svenska diakonala organisationers arbete i ett demokratiskt och pluralistiskt samhälle. Brethertons perspektiv kommer därför fungera som en teoretisk dialogpartner i analysen av det empiriska materialet artikelns andra del. I den tredje delen diskuteras avslutningsvis vad som blir viktigt i ett profetiskt socialt arbete på kristen grund.

PROFETISK DIAKONI OCH SVENSK FRIKYRKLIGHET

De diakonala organisationer som analyseras i denna artikel har alla en koppling till svensk frikyrklighet, både i ett historiskt och samtida pers-

⁵ Maria Ledstam, *Diakoni i förändring: En kvalitativ studie om hur ledare i fyra diakonala organisationer uppfattar och beskriver sin roll som civilsamhällesaktörer* (HYBRID Supplement 1; Örebro: ALT, kommande).

pektiv. Jag kommer här, med stöd av några utvalda exempel, ge en kort bakgrundsbild till hur diakoni kan förstås i relation till frikyrklig teologi och praktik. Exempelen är inte avsedda att ge en heltäckande bild av diakoni inom frikyrkorna, utan snarare att tillhandahålla en kontextuell bakgrund för den efterföljande analysen av de (fri)kyrkliga organisationerna.⁶

Svensk frikyrklig diakoni har sina rötter i olika väckelserörelser som pietismen, metodismen, kväkarna och baptismen. Teologen Roland Spjuth understryker att diakoni alltid har varit en självklarhet i väckelserörelserna och att den moderna diakonin inom protestantisk kristenhet har sina rötter i dessa rörelser.⁷ När de svenska frikyrkorna etablerade sig under den andra delen av 1800-talet betonades den ömsesidiga omsorgen om varandra. Men det sociala arbetet var inte enbart riktat inåt, till församlingens egna medlemmar. Spjuth skriver att

Jesus beskrevs som en broder som gick omkring, gjorde väl och hjälpte alla och därför var det självklart att fortsätta den nyevangeliska traditionen med socialt ansvarstagande för andra genom att starta matbespisning, skolor, utdelning av kläder, understödsfonder, nödhjälsarbete, sommarkolonier och barnhem. Inom baptistsamfundet startade Stockholms mödraförening det första ålderdomshemmet för ”medellösa kvinnor” 1885. År 1890 bildades i Immanuelskyrkan i Stockholm en understödsfond för att hjälpa fattiga kamrater vilket blev bas för en bredare social samvaro och hjälpverksamhet.⁸

Spjuth understryker även hur frikyrkligt diakonalt och socialt engagemang spelade en viktig roll för den svenska samhällsomvandlingen under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, framför allt indirekt genom organisationsträning och social upprättelse. Från slutet av 1800-talet började även allt fler frikyrkliga engagera sig politiskt och många valdes in i riksdagen.

⁶De organisationer som undersöks har primärt sina rötter inom, och kopplingar till Evangeliska frikyrkan, Ekumenisk kyrkan och Pingströrelsen. Däremot jobbar flera av organisationerna i dag ekumeniskt och samverkar med frikyrkosamfund, Katolska kyrkan och Svenska kyrkan.

⁷Roland Spjuth, ”Från fornkyrka till framtid”, i *Diakonins perspektiv*, redigerad av Helene Wallskär (Stockholm: Verbum, 1999), 32–47.

⁸Spjuth, ”Fornkyrka”, 42–43.

Det som väckte detta engagemang var särskilt frågor om religionsfrihet, nykterhet och kampen för rösträtt. Samtidigt betonar Spjuth att det diakonala och sociala engagemanget inte alltid hade en självklar ställning i frikyrkan, då det hela tiden fanns tendenser att polarisera evangelisation mot socialt arbete. Extra tydligt syns denna reservation mot socialt arbete i de yngre frikyrkor som bildades vid sekelskiftet. Dessa rörelser speglade en förskjutning i de amerikanska väckelserörelserna mot en mer privat-moralisk förståelse av helgelse. Spjuth nämner hur John Ongman, som grundade Örebro missionsförening, inte trodde på att förbättra den gamla samhällsordningen efter det att han kom tillbaka från Amerika på 1890-talet.⁹

Spjuths analys av svenskt frikyrkligt politiskt och socialt engagemang kan ses som en del av den större berättelse som Arne Rasmusson tecknar om dissenterprotestantismens påverkan på samhällsutvecklingen i länder som England, USA, Tyskland och Sverige.¹⁰ Dissenterprotestantism, eller icke-konformism – vad vi i Sverige kallar frikyrklighet – växte fram i England under tidigt 1600-tal. Dessa grupper betonade självständighet från den politiska överheten och byggde upp oberoende församlingar. Teologiskt betonade de Guds agerande i mänskligt liv, efterföljelse, helgelse och åtskillnad från världen.

Rasmussons forskning visar att dissenterprotestantismen, pietistiska rörelser och väckelserörelser har spelat en avgörande, men ofta underskattad, roll i utvecklingen av ett oberoende civilsamhälle, demokrati, religions- och yttrandefrihet, kvinnors rättigheter och kampen mot slaveri. Rasmusson lyfter fram exempel som Oberlin College i Ohio, där sociala och teologiska ideal kombinerades för att skapa en inkluderande utbildningsmiljö och en knutpunkt för abolitionismen. Rasmusson argumenterar för att dissenterprotestantismens sociala roll är resultatet av en komplex kombination av teologi, praktiker och institutioner i samspel med specifika historiska omständigheter. Teologin i sig är inte unik, men betoningen på efterföljelse av Jesus Kristus och helgelse är betydelsefull.

⁹Spjuth, "Fornkyrka", 42–44.

¹⁰Se Arne Rasmusson, "Kyrkan och kampen för ett bättre samhälle," *STK* 2 (2020), 173–192.

Efter att ha undersökt hur svensk frikyrklighet, dissenterprotestantismen och väckelserörelser har utvecklats, där Spjuth och Rasmusson belyser de sociala och samhällsomvandlande aspekterna av dessa rörelser, ska vi nu vända blicken mot evangelikal teologi och Lausannerörelsen, som har haft en betydande påverkan på många svenska frikyrkor.

I evangelikal teologi – så som den vuxit fram inom Lausannerörelsen – har varken ”diakoni” eller ”profetisk diakoni”, varit begrepp som använts flitigt.¹¹ 1982 hölls en konsultation i Grand Rapids om ”Evangelism and Social Responsibility An Evangelical Commitment”.¹² I dokumentet från konsultationen finns grunden för det som lite senare i Lausannesammanhanget beskrevs som ”holistic mission”. I det nämnda dokument finns en distinktion mellan ”social service” (traditionell individorienterad diakoni) och ”social action” (mer strukturorienterad diakoni, inriktad på att sociopolitiskt motverka orsakerna till människors nöd), där båda förankras i en gudsrikesteologi. Det begrepp som numera kommer närmast Kyrkornas världsråds användning av profetisk diakoni är ”integral mission”, ett begrepp som lanserades först på spanska och portugisiska av latinamerikanska evangelikaler och senare in i den globala rörelsen.¹³

I artikeln ”Evangelism, Service and Social Action” analyserar Rose Dowsett förhållandet mellan evangelisation och diakoni inom Lausannerörelsen, med särskilt fokus på Kapstadsöverenskommelsen från 2010.¹⁴ Artikeln beskriver hur protestantisk mission ofta anklagats för att enbart fokusera på individens frälsning. Dowsett menar att detta är en missuppfattning och att protestantiska missionärer historiskt har engagerat sig i

¹¹ Lausannerörelsen växte delvis fram som en reaktion mot den nya synen på mission som växte fram under 1960-talet, vilket kulminerade i en häftig missionsdebatt vid Kyrkornas världsråds generalförsamling i Uppsala 1968, se Göran Janzon, ”Del I: Lausannerörelsen – en historisk översikt”, i *Goda nyheter för hela världen*, red. Olof Edsinger och Göran Janzon (Stockholm: Libris, 2023), 19–67 (19).

¹² <https://lausanne.org/occasional-paper/lop-21>.

¹³ <https://lausanne.org/network/integral-mission>.

¹⁴ Rose Dowsett, ”Evangelism, Service and Social Action in the Missional Understanding of the Cape Town Commitment”, *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap* 4 (2017), 45–53.

social förändring, utbildning, hälsovård och humanitärt arbete.¹⁵ Utifrån en historisk genomgång av synen på diakoni inom Lausannerörelsen understryker Dowsett att diakonins plats i missionsarbetet nu är integrerad i rörelsens syn på mission. Även om det fortfarande finns meningsskiljaktigheter är majoriteten av rörelsens medlemmar, enligt Dowsett, överens om att evangelisation och socialt ansvar är oskiljaktiga delar av mission.¹⁶

Inom Evangeliska frikyrkan (EFK), som har tydliga kopplingar till Lausannerörelsen, praktiseras inget särskilt diakonat och det är först under senare år som själva begreppet diakoni börjat användas för att beskriva församlingars sociala arbete. Däremot har diakoni alltid haft en central roll i samfundet både i Sverige och i missionsverksamheten. De senaste åren har begreppet missionell diakoni börjat användas centralt inom samfundet. Även inom Pingströrelsen är användandet av begreppet diakoni relativt nytt. Däremot har diakoni alltid varit viktigt för Pingströrelsen, men det har präglats mer av aktivitet och pragmatism än analys och terminologi. Begreppet profetisk har dessutom i Pingströrelsens karismatiska kristendomsuppfattning tolkats i andra riktningar än det som betonas inom Kyrkornas världsråd.¹⁷

Enligt utredningen "Diakonattet inom Eumeniakyrkan" talas det både om praktisk och profetisk diakoni inom Eumeniakyrkan i dag. Marie Lindholm, en tidigare diakonihandläggare inom Eumeniakyrkan, betonar att samfundet gått från en "församlingsorienterad diakoni" till en "samhällsengagerad diakoni".¹⁸ Diakonattet inom Eumeniakyrkan har huvudsakligen växt fram utifrån konkreta praktiska behov och har anpassats över tid i takt med att både bildarsamfunden och samhällets struktur-

¹⁵ Se även Robert D. Woodberry, "Världen som missionärerna skapade," i *Ett glödande arv: Väckelserörelse, omvändelse och demokrati*, red. Fredrik Wenell (Stockholm: Tro & Liv, 2023), 148–189.

¹⁶ Dowsett, "Evangelism".

¹⁷ Se till exempel Claes Waern och Jan-Åke Alvarsson (red.), *Pingströrelsen. D. 2, Verksamheter och särdrag under 1900-talet* (Stockholm: Libris, 2007); Ulrik Josefsson och Magnus Wahlström (red.), *Teologi för hela skapelsen: En studie om teologiska grunder för engagemang i miljö och samhälle* (Alvik: IPS, 2017).

¹⁸ Se "Diakonattet inom Eumeniakyrkan" (2019), online: <https://eumeniakyrkan.se/uppdraget-och-diaconens-roll>. Se även Anna Ardin, *Politisk och profetisk diakoni* (Varberg: Argument, 2019).

er har förändrats. Det nuvarande diakonatet består av ett antal diakoner som är verksamma både i församlingstjänster och i särskilda tjänster, samt en diakonal utbildningsinstitution och en nationell koordinator som ansvarar för diakonala frågor.

Efter denna inledande beskrivning av diakoni i väckelserörelser och svensk frikyrklighet kommer artikeln nu att beskriva hur begreppet profetisk diakoni används inom Kyrkornas världsråd.

PROFETISK DIAKONI INOM KYRKORNAS VÄRLDSRÅD

Att beskriva diakonalt arbete som profetiskt är inget nytt. Som nämndes i inledningen har begreppet profetisk diakoni fått alltmer uppmärksamhet i ekumeniska sammanhang under de senaste 40 åren. Begreppet etablerades internationellt under Kyrkornas världsråds generalkonferens i Larnaca 1986.¹⁹ Drygt tjugo år senare, efter Kyrkornas världsråds generalkonferens i Colombo 2012, skrevs rapporten *Theological Perspectives on Diakonia in 21st Century*. Här beskrivs diakoni som ”profetisk handling”:

Diakoni nöjer sig inte med ytliga uttryck för fred och god vilja. I resonans med profeten Jeremias vrede, ”De botar skadan hos mitt folk, men bara på ytan. De säger ’Allt är väl, allt är väl!’ men allt är inte väl” (Jer. 6:14), avslöjar diakonin sådana försök från de mäktiga och privilegierade, ofta gjorda för att upprätthålla en orättvis och förtryckande status quo. Diakoni är profetisk handling som också innebär att tala sanning till makterna.²⁰

Citatet visar hur profetisk diakoni inom Kyrkornas världsråd hämtar inspiration från Gamla testamentes profeter och riktar en särskild kritik till

¹⁹ Se Arnhild Leer-Helgesen, ”Rethinking Diakonia and Transforming Our World,” *The Ecumenical Review* 70/1 (2018), 147–162. År 2002 arrangerade Lutherska världsförbundet en konferens i Johannesburg på temat ”Prophetic Diakonia”, se Lutheran World Federation, *Prophetic Diakonia: ”For the Healing of the World”* (Geneva: Lutheran World Federation, 2002), 6.

²⁰ World Council of Churches, *Theological Perspectives on Diakonia in 21st Century* (2012), online: <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/unity-mission-evangelism-and-spirituality/just-and-inclusive-communities/theological-perspectives-on-diakonia-in-21st-century>.

de privilegierade. Kritik riktas mot ledare och stater som utger sig för att vilja skapa fred och ett gott samhälle samtidigt som de upprätthåller en orättvis status quo. Enligt Kyrkornas världsråd är det därför viktigt att betona att diakoni inte enbart är välgörenhet och service utan påverkansarbete och rättvisearbete som utmanar den rådande ordningen. Diakonalt arbete ska inte nöja sig med att plåstra om sår, utan gå till rätta med orättvisa och förtryckande strukturer.²¹

Perspektiven från 2012 återkommer i rapporten *Called to Transformation: Ecumenical Diakonia* från Kyrkornas världsråds generalförsamling i Karlsruhe, 2022. I texten betonas den oupplösliga kopplingen mellan kyrkans identitet och dess handlingar: "Diakoni är 'en integrerad del av kyrkans väsen och mission'. Det finns ingen kyrka utan diakoni och ingen diakoni utan 'den särprägel som kommer av dess trosbaserade handlingar'."²² Detta citat underbygger argumentet att diakoni inte bara är en aktivitet kyrkan utför, utan en grundläggande del av vad det innebär att vara kyrka. Kyrkans identitet som en gemenskap av troende och dess uppdrag i världen uttrycks genom dess diakonala arbete, vilket innebär att kyrkans handlingar och väsen är oskiljaktiga.

I dokumentet betonas även att diakonins distinkta identitet, dess bibliska rötter och den kristna kallelsen, tvingar diakonin att vara profetisk, vilket innebär: "att stå på de fattigas och marginaliserades sida, att avslöja systematisk orättvisa och främja mänsklig värdighet, rättvisa och fred."²³ Vidare förväntas ekumenisk diakoni vara både politisk och profetisk:

Den är politisk i den bemärkelsen att den erkänner den politiska kontext den är inbäddad i och utvecklar handlingsformer som fördömer orättvisa och stödjer processer mot ett mer rättvist samhälle. Den är profetisk i den bemärkelsen att den är inspirerad av Gamla testamentets profeters och Jesu exempel, som försvarade värdigheten och rättigheterna för de uteslutna och förkunnade Guds rike där rättvisa och fred ingår.²⁴

²¹ World Council of Churches, *Theological Perspectives*.

²² World Council of Churches, *Called to Transformation*, 8, n. 22.

²³ World Council of Churches, *Called to Transformation*, 85, n. 23.

²⁴ World Council of Churches, *Called to Transformation*, 85.

Citatet visar att vid sidan av Gamla testamentets profeter finns Jesus exempel och förkunnandet av Guds rike som inspirationskällor till den profetiska diakonin inom Kyrkornas världsråd. Det är även viktigt att betona att diakoni beskrivs som både politisk och profetisk. Det innebär att diakoni dels stödjer arbeten och processer som skapar ett bättre och mer rättvist samhälle, dels står upp för de svaga och försvarar de marginaliserades rättigheter och värdighet.

Sammanfattningsvis beskrivs den profetiska diakonin inom Kyrkornas världsråd som nära kopplad till påverkansarbete och förändring av orättvisa strukturer.

PROFETISK DIAKONI INOM DIAKONIFORSKNING

I de ekumeniska bidragen om profetisk diakoni som beskrivits ovan finns en medveten preferens för det globala syd, där kristna ofta lever i minoritetssamhällen. I Colombodokumentet står det:

Med tanke på att många av de nuvarande modellerna för diakoni formades av kyrkornas uppfattningar och preferenser i det geopolitiska nord ville konferensen undersöka vad diakoni skulle vara om det sågs från det globala syds synvinkel, där livets dynamik är radikalt annorlunda. För övrigt lever fler kristna i syd än i nord, mestadels som fragmenterade minoritetssamhällen, ofta i fientliga sammanhang, som socialt och ekonomiskt marginaliserade och mitt i intensiva livskamper.²⁵

Denna tydliga preferens för det globala syd innebär att flera punkter i detta och andra dokument förutsätter helt andra välfärdsstrukturer än de som finns i den så kallade västvärlden. Att som kyrka och diakonal aktör vara marginaliserad och uppleva fientlighet riktad mot sig, innebär självklart att relationen till det övriga samhället ser radikalt annorlunda ut i det globala syd än i till exempel Sverige. Den tyske diakoniforskaren Thorsten Moos ställer därför frågan om begreppet profetisk diakoni överhuvudtaget är relevant för västerländska samhällen med mer eller mindre

²⁵ World Council of Churches, *Theological Perspectives*.

utvecklade välfärdsstater. Fungerar en profetisk attityd hos diakonala aktörer eller organisationer i dessa sammanhang? Moos skriver:

Är gesten att stå upp och tala sanning till makten lämplig – eller är den överflödig, till och med löjlig eller respektlös mot den demokratiska opinionsbildningen i ett öppet samhälle? Har västerländska samhällen mottagare för profetia?²⁶

För att förtydliga sin inledande frågeställning hänvisar Moos till undersökningar som visar att den tyska allmänheten önskar att kyrkan ska ta hand om de sårbara i samhället men att den helst ska hålla sig borta från politiken. Samtidigt ger sig diakonala individer och organisationer i Tyskland återkommande in i den offentliga debatten för att diskutera politiska och etiska frågor. Genom en empirisk undersökning av organisationen Diakonie²⁷ diskuterar Moos om diakonala bidrag i offentliga debatter kan förstås som profetisk diakoni i ett pluralistiskt och demokratiskt samhälle. Moos slutsats är att diakonala bidrag i olika former och på olika nivåer kan förstås som att de ”talar sanning till makten” och fungerar som profetiska uttalanden. Han identifierar fem huvudpunkter för att förklara hur detta sker.

För det första: på en *övertygelsenivå* framförs diakonala uttalanden som kristna eller institutionella övertygelser, vilket innebär ett anspråk på moralisk riktighet. Dessa anspråk är mycket differentierade och riktade mot olika offentliga sfärer. Från specifika socialpolitiska ståndpunkter till allmänna vädjanden om social rättvisa. I det senare fallet fungerar dessa semantiska anspråk som en gemensam plattform för diskussion om konkreta socialpolitiska mål och åtgärder.

För det andra: på en *organisationsnivå* visar Diakonie upp flera olika ytor mot skilda sociala sfärer. De talar därmed på olika sätt gentemot politiken, kyrkans medlemmar, samt klienter och patienter i det dagliga arbetet. Organisationen arbetar vid gränserna mellan olika rationaliteter, så-

²⁶ Thorsten Moos, ”Prophecy in Context: Empirical and Conceptual Issues of Diakonia in the Public Space,” *Diakonia* 11 (2020), 33–50 (34).

²⁷ Diakonie är en organisation som utför kristet socialt arbete på uppdrag av de evangeliska kyrkorna i Tyskland. Organisationen har fler än 600 000 anställda och fler än 700 000 volontärer.

som ekonomiska, juridiska, medicinska och teologiska. Därför är sanningsanspråk på organisationsnivå nästan aldrig enbart teologiska eller religiösa utan involverar nästan alltid politiska och ekonomiska hänsyn.

För det tredje: på en *personlig* nivå framställs sanningsanspråken återigen på ett annorlunda sätt. En individs sanning, menar Moos, handlar inte om sanningen i välgrundade etiska system eller om sanningen i en organisation, utan om ett autentiskt personligt uttryck. Individer kan tvivla, ändra åsikt och uttrycka motsägelsefulla moraliska övertygelser, så länge de framstår som autentiska. Autenticitet innebär att personen seriöst och trovärdigt uttrycker vad denne verkligen tror, känner och tänker.

För det fjärde kan frågan om sanning också ställas på nivån av *religiösa symboler*. Moos beskriver hur religion framträder i offentligheten som ett symboliskt universum, vilket sträcker sig från centrala symboler som det kristna korset till en mångfald av logotyper och identitetsmarkörer. Religiöst språk är i hög grad symboliskt, och även byggnader och andra materiella föremål kan fungera som religiösa symboler. I det offentliga rummet är den legitima användningen av sådana symboler ständigt föremål för förhandling. Muslimska huvuddukar och minareter, liksom kristna kors i rättssalar och skolor, utgör aktuella exempel i Europa.

Sammanfattningsvis menar Moos att dessa fyra nivåer bara kan separeras analytiskt; i verkligheten är de sammanflätade. Om profetisk diakoni innebär att gå ut offentligt och ”tala sanning till makten”, visar analysen en mycket differentierad och komplex relation mellan religion och offentlighet. Beroende på vad eller vem som framträder som religion i offentligheten, kopplas olika sanningsanspråk till denna religiösa offentlighet. Moos centrala poäng är att denna komplexitet måste beaktas i profetisk eller offentlig diakoni. Enligt Moos är det varken möjligt eller önskvärt att i ett demokratiskt och pluralistiskt samhälle låtsas att en diakonal organisations sanningsanspråk är identiska med dess medlemmars personliga autenticitet eller med en uppsättning moraliska övertygelser som härstammar från ”kristendomens symboliska kosmos”.²⁸ Snarare måste komplexiteten i profetisk diakoni betraktas som teologiskt adekvat.

²⁸ Moos, ”Prophecy in Context”, 46–47.

I stället för att likt Moos lyfta fram komplexiteten i profetisk diakoni, ser den danske teologen Jakob Egeris Thorsen profetisk diakoni som ett sätt för kristna organisationer att engagera sig i sociala frågor med en tydligt kristen identitet.²⁹ Egeris Thorsen tillämpar Charles Taylors konceptuella ramverk från *A Secular Age* på utvecklingen inom diakoni i en dansk kontext. Artikeln utforskar hur villkoren för en sekulär *autenticitetens tidsålder* kan påverka diakonins kristna identitet. Modern diakoni, som var nära kopplad till mobiliseringen av statskyrkan och det civila samhället i Danmark på 1800-talet, befinner sig i dag i en ny situation där kristendomen inte längre utgör den gemensamma moraliska och religiösa ramen. I denna nya kontext, menar Egeris Thorsen, verkar vissa diakonala organisationer och institutioner tona ner sin kyrkliga förankring och kristna identitet. Deras professionella hjälppraxis tycks i stället bedrivas inom ett immanent och uteslutande humanistiskt ramverk. Författaren tar detta som en utgångspunkt för en mer generell diskussion om huruvida och hur denna utveckling utgör en utmaning för diakonins kristna identitet.

Jakob Egeris Thorsen argumenterar för att diakonalt arbete måste präglas av en tydlig kristen karaktär. Om diakoni ses som ett grundläggande uttryck för kyrkan, är det nödvändigt att den upprätthåller en distinkt kristen identitet. Detta gör diakonin till ett av kyrkans unika och autentiska bidrag i ett pluralistiskt samhälle. Egeris Thorsen framhåller att profetisk diakoni behöver bevara sin kristna profil för att fungera som en trovärdig och profetisk röst. Den bör inte endast verka inom befintliga strukturer, utan också utmana och sträva efter att omvandla dessa i enlighet med kristna värderingar som rättvisa och mänsklig värdighet.

En central aspekt i detta är att stå upp för samhällets marginaliserade och utsatta, vilket Egeris Thorsen ser som en avgörande del i att förverkliga evangeliet i världen. Han varnar för att den profetiska dimensionen av diakoni riskerar att försvagas när organisationer anpassar sig till en sekulär

²⁹ Jakob Egeris Thorsen, "The Christian Identity of Diaconal Work in a Secular Age of Authenticity", *Diaconia* 11 (2020), 71–94.

och pluralistisk kontext genom att tona ner sin religiösa identitet. Profetisk diakoni bör, enligt Egeris Thorsen, inte bara reagera på existerande problem utan också arbeta proaktivt för att förutse och bemöta sociala och strukturella utmaningar som drabbar de mest sårbara i samhället.³⁰

I artikeln "Dimensions of Diaconia" undersöker den norske teologen Kjetil Fretheim förhållandet mellan diakonins offentliga, profetiska och politiska dimensioner.³¹ För det första introducerar Fretheim de huvudsakliga dragen i offentlig (eng. "public"), politisk och profetisk teologi samt kontroverser inom och mellan dem. För det andra presenterar Fretheim det ekumeniska dokumentet "A Moment of Truth: A Word of Faith, Hope, and Love from the Heart of Palestinian Suffering" (Kairos Palestine, 2009). Han argumenterar för att dokumentet exemplifierar hur det offentliga, politiska och profetiska kan kombineras och integreras i ett skriftligt diakonalt dokument. Fretheims huvudpöäng är att alla tre angreppssätten måste kombineras i kristet socialt arbete. Spänningarna mellan dem måste ses som spänningar inom diakonin självt. Följaktligen är det en nyckeluppgift för det akademiska diakonala fältet att studera och tolka dessa dimensioner.

Utifrån en svensk kontext har diakoniprofessorn Ninna Edgardh och diakonen Per Lundström skrivit om profetisk diakoni kopplat till genusordningar.³² Edgardh och Lundström menar att det finns en viss ekumenisk samsyn om att profetisk diakoni handlar om att ge människor en röst, samt ett uppdrag att tolka tecken och agera för att återställa mänsklig värdighet. Profetisk diakoni, menar Edgardh och Lundström, blir obekväm när den avslöjar och agerar mot situationer och förhållanden där människor kränks, vilket kan innebära att den profetiska diakonin utmanar kyrkans egna traditionella mönster.³³ Edgardh och Lundström

³⁰ Egeris Thorsen, "Christian Identity".

³¹ Kjetil Fretheim, "Dimensions of Diaconia: The Public, Political, and Prophetic", *Diaconia* 4 (2013), 67–80.

³² Ninna Edgardh och Erik Lundström, "The Gender Order of Prophetic Diaconia", *Diaconia* 8 (2017), 38–50.

³³ Edgardh och Lundström, "Gender Order", 41.

menar att det finns en koppling mellan profetisk diakoni och det som inom ledarskaps- och organisationsstudier kallas för visseblåsning. Med utgångspunkt i en empirisk studie av diakoner som visseblåsare, diskuterar Edgardh och Lundström hur kyrkor kan lägga en bättre grund för profetisk diakoni genom att överge sina traditionella könsstrukturer. Intervjustudien visade att det fanns tydliga genusmönster kopplade både till diakonernas önskan att bli tagna på större allvar, och hur kvinnliga diakoner upplevde en dubbel sårbarhet när de agerade som visseblåsare och därmed bröt mot förväntade genusmönster.³⁴ Edgardh och Lundström menar att ”ju mer kyrkorna befriar sig från de patriarkala aspekterna av sina traditioner, desto mer trovärdiga blir de som samhällskritiker – och desto friare blir de att utföra sitt arbete för världens helande”.³⁵

Forskningsbakgrunden ger exempel på hur diakoniforskare i Skandinavien och Europa använder begreppet profetisk diakoni i vår tid. Jag kommer nu att visa på några brister som jag menar finns i dessa perspektiv – inte minst i mötet med det empiriska materialet som den här artikeln bygger på.

För det första, Moos presenterar en kritisk analys av profetisk diakoni i den offentliga debatten men erbjuder ingen konkret vägledning för hur profetisk diakoni kan navigera balansen mellan samverkan och kritik – ett spänningsfält som de organisationer som jag studerat ofta befinner sig i. Här ser jag ett behov av ett teologiskt perspektiv kring profetisk diakoni som utforskar hur kyrkan och diakonala organisationer både kan samverka med och utmana samhällets strukturer.

För det andra argumenterar Egeris Thorsen för att diakoni måste bevara sina kristna rötter för att kunna vara ett autentiskt uttryck för kyrkan. Han beskriver hur sekulariseringen av välfärdssamhällen kan leda till att diakonala organisationer tonar ner sin religiösa identitet för att anpassa sig till en immanent humanistisk ram. Egeris Thorsens perspektiv saknar dock en operationalisering av hur diakonala aktörer kan balansera

³⁴ Edgardh och Lundström, ”Gender Order”, 38, 48.

³⁵ Edgardh och Lundström, ”Gender Order”, 38.

sin kristna identitet med kraven från en sekulär offentlighet. Här ser jag ett behov av ett teologiskt perspektiv som tar sin utgångspunkt i kyrkans liturgiska och demokratiska praktiker som kan fungera som en bas för dess profetiska identitet.

För det tredje argumenterar Edgardh och Lundström för att profetisk diakoni innefattar självkritik. De lyfter fram hur diakoner som visselblåsare kan utmana patriarkala och orättvisa strukturer inom kyrkan. Denna interna kritik stärker diakonins trovärdighet som samhällskritisk kraft. Samtidigt riktar profetisk diakoni även kritik utåt, mot samhällets orättvisor. Edgardh och Lundström erbjuder ett viktigt bidrag om självkritik, men deras analys fokuserar främst på genusfrågor och saknar en bredare diskussion om hur profetisk självkritik kan balanseras med extern kritik.

För det fjärde belyser Fretheim hur diakoni måste integrera sin offentliga, politiska och profetiska dimension. Detta kan beskrivas som ett sätt att kombinera kritik med skapande av alternativa möjligheter. Detta perspektiv framkommer även i Kyrkornas världsråds betoning på att profetisk diakoni inte bara handlar om att avslöja orättvisor utan också om att främja mänsklig värdighet och fred. Även om Fretheim beskriver vikten av att förena diakonins offentliga, politiska och profetiska dimension, erbjuder han inte en någon vägledning för hur kyrkor eller organisationer kan hantera spänningen mellan kritik (dom) och skapandet av nya politiska och relationella möjligheter (hopp) i praktiken. Här ser jag ett behov för ett teologiskt perspektiv som kan bidra med en operationalisering av hur profetisk diakoni kan komma med både dom och hopp.

För att tillföra ett teologiskt perspektiv som diskuterar hur kyrkan (1) både kan samverka med och kritisera samhällets strukturer, (2) hur kyrkans praktiker kan fungera som en bas för dess profetiska identitet, (3) hur profetisk kritik måste riktas både inåt och utåt och (4) hur den profetiska diakonins dom och hopp kan operationaliseras, vänder jag mig nu till teologen och etikern Luke Bretherton.

DEMOKRATI OCH PROFETISK HANDLING

Jag har så här långt gett några exempel på hur begreppet profetisk diakoni relaterar till frikyrklig praxis och teologi. Jag har även diskuterat användningen av begreppet inom Kyrkornas världsråd och nutida diakoniforskning. Innan jag går vidare med att diskutera det empiriska materialet från svenska diakonala organisationer vill jag först fördjupa några perspektiv från Bretherton, som enligt min mening erbjuder ett värdefullt och kompletterande bidrag till samtalet om profetisk diakoni i pluralistiska och demokratiska samhällen.

Bretherton beskriver politik på två olika nivåer. Den första nivån är "statecraft", det vill säga institutionella former av politik som möjliggör samarbete trots oenighet och mångfald. Sådana ordningar tar formen av lagar, konstitutioner, styrmedel (till exempel byråkrati) och valsystem. Men politik handlar även om "relational craft" som existerar vid sidan av politikens institutionella former. Den här formen av politik handlar om att delta och samarbeta i sociala praktiker genom vilka en gemensam värld odlas. Politik på den här nivån handlar om att "skapa, normera och upprätthålla ett gemensamt liv med andra".³⁶ Det är framför allt politik som relationellt hantverk som Bretherton menar att kyrkan ska engagera sig i. Han betonar att informell och relationell politik existerar på mängder av platser och i mängder av sammanhang. Nomader som lever i öknen utan några formella statliga strukturer lever ett rikt politiskt liv genom att bland annat praktisera gästfrihet som gör att de kan leva ett gemensamt liv och dela på gemensamma resurser. Även pastorer och ledare som förhandlar om en ny gudstjänsttid eller diskuterar musiken i gudstjänsterna, utövar relationell politik.

Precis som politik i allmänhet bör demokratisk politik inte reduceras till institutionella former av demokrati. Bretherton betonar att demokratisk politik inte enbart handlar om deltagande i beslutsfattande, utan om hur vanliga människor har möjlighet att agera tillsammans för att forma

³⁶ Luke Bretherton, *A Primer in Christian Ethics: Christ and the Struggle to Live Well* (Cambridge: Cambridge University Press, 2023), 322.

och upprätthålla ett gemensamt liv.³⁷ Demokratisk politik är, menar Bretherton

ett särskilt sätt att bedriva politik och därigenom bygga ett gemensamt liv med andra över tid på en specifik plats. Demokrati, i alla dess former, bygger på flera gemensamma antaganden: behovet av att respektera varje individs jämlikhet och värdighet; vikten av dialog och debatt som medel för att lösa konflikter och gemensamma problem (snarare än att döda, tvinga eller förfölja dem vi inte håller med); och att människor ska ha friheten att påverka beslut som rör dem samt förmågan att forma de materiella och sociala förhållanden inom vilka de lever och arbetar.³⁸

Bretherton har i flera böcker och artiklar utforskat det komplexa förhållandet mellan kristendom och demokrati. Han definierar demokrati som "folkets makt att främja det gemensamma goda här och nu".³⁹ Bretherton argumenterar för att kyrkan och kristna organisationer bör spela en avgörande roll i att upprätthålla och förnya demokratiska praktiker. Han betonar att även om demokrati självklart kan praktiseras utan kristen tro eller kyrkan, så är demokrati inte bara förenligt med kristen tro, utan även konstituerande för kyrkans roll och vittnesbörd i samhället. Bretherton menar att demokrati som en kyrklig praktik är central för att kyrkan ska kunna vara en autentisk kristen gemenskap. Genom att engagera sig i demokratiska processer, både i kyrkan och i samhället, kan kyrkan bli bättre på att höra och svara på sina "grannars rop".⁴⁰

Demokrati innebär för Bretherton ett gemensamt ansvarstagande och en transparent relation mellan olika aktörer i och utanför kyrkan. Vidare betonar Bretherton hur liberala demokratier kan förkroppsliga kristna sociala praktiker, som icke-våld och rättvisa, och hur kyrkan kan fungera som en motvikt till statens och marknadens makt genom att främja mäns-

³⁷ Luke Bretherton, *Christ and the Common Life: Political Theology and the Case for Democracy* (Grand Rapids: Eerdmans, 2019), 445–446.

³⁸ Luke Bretherton, "Democracy", i *St Andrews Encyclopedia of Theology*, red. Brendan N. Wolfe m.fl. (St Andrews: University of St Andrews, 2024, online: <https://www.saet.ac.uk/Christianity/Democracy>), 1.

³⁹ Bretherton, "Democracy", 3.

⁴⁰ Bretherton, "Democracy", 16.

klig värdighet och solidaritet. Demokrati, menar Bretherton, är en politisk form av "nästankärlighet". Bretherton lyfter fram hur demokratiska praktiker kan förkroppsliga kärlek till nästan och till och med fiender, och hur demokrati som ett sätt att styra och organisera samhällen kan fostra dygder som tro, hopp och kärlek.

Bretherton betonar även att profetiskt tal och profetiskt handlande är av enorm betydelse för demokratiskt tänkande och demokratiska praktiker. Profeten som gestalt och profetiskt tal och handlande ger en biblisk legitimitet för social kritik och avvikande åsikter. Men den bibliska presentationen av profeten ger inte enbart legitimitet åt att kritisera befintliga myndigheter och system. Återkommande teman hos profeterna handlar om avgudadyrkan och dom, korruption och förnyelse, synd och frälsning, exil och hemkomst, behovet av omvändelse och möjligheten att få förlåtelse.⁴¹ För Bretherton är det alltså viktigt att betona att profeten primärt talar till Guds folk. Det är (som även Edgardh betonar) viktigt med självkritik.

Vidare betonar Bretherton att profetiskt tal och handling stör den dominerande ordningen eftersom det profetiska befinner sig utanför de existerande legitimitetsstrukturerna:

Profetiskt tal och handling stör den rådande ordningen eftersom det står utanför de befintliga strukturerna för legitimering. Med andra ord är det inte ett "auktoriserat" tal. Profeter som Amos eller Hulda ärver inte sin roll (de talar inte utifrån en auktoritet baserad på härkomst eller blodslinje). De utses inte heller genom en formell process eller får sin befogenhet från kungen. I stället får de sin auktoritet direkt från Gud, utan någon form av medling.⁴²

Citatet visar att Bretherton, utifrån två profeter i Gamla testamentet, argumenterar för att en viktig aspekt av profetism är att profeter får sin auktoritet från Gud. Genom sin placering utanför sociala konventioner och auktoritetsordningar var de därmed fria att tala sanning till makten.

⁴¹ Bretherton, "Democracy", 14.

⁴² Bretherton, "Democracy", 15.

Bretherton diskuterar även hur Guds ande, efter Pingsten, utgjuts över allt kött så att vem som helst kan tala och handla profetiskt. Det var just denna folkliga rättighet, att tala fritt och utmana auktoriteter – grundat enbart på en personlig uppenbarelse – som oroade de tidigmoderna politiska filosoferna Thomas Hobbes och Baruch Spinoza. De pekade på att profetian kunde hota den politiska stabiliteten. Men, säger Bretherton, profetians faror är också källan till dess demokratiska löfte: ”Kritik av status quo och föreningen av alternativa möjligheter är avgörande om vi ska kunna röra oss från världen som den är till en mer generös och rättvis sådan.”⁴³

Bretherton pekar även på hur det profetiska kretsar kring frågor om moralisk integritet, rättvisa och en gemensam identitet. Det profetiska ställer frågor om vilka vi är och hur vi hör ihop:

Vilka är vi, hur relaterar vi till varandra och vad står vi för? Detta är genuint demokratiska frågor, eftersom de handlar om vad som är det sanna goda för folket som helhet. Men i profetians kärna finns en dubbelhet som också kännetecknar demokratin: behovet av tal och handling som både står i kritisk distans till folket och samtidigt är djupt engagerade i deras väl. Profetian förverkligar därmed en relation präglad av spänning, genomsyrad av patos och fylld med hopp – något som är avgörande för att upprätthålla demokratin: kritisk solidaritet.⁴⁴

Vi ser här hur Bretherton framhåller en avgörande dubbelhet i profetismen, som även återfinns i demokratins kärna: behovet av tal och handling som både står i kritisk distans till folket och samtidigt är djupt engagerade i deras väl. Bretherton kallar detta för kritisk solidaritet. Ett viktigt uttryck för den kritiska solidariteten är den kristna dygden att ”älska sin fiende”.

Bretherton betonar även genomgående i sitt författarskap att gästfrihet är en del av kyrkans vittnesbörd av Jesus liv, död och uppståndelse. I den kristna traditionen finns en tydlig och speciell omsorg om de svagaste och de mest sårbara: den fattige, den sjuke och flyktingen. Detta fokus på den sårbara, menar Bretherton, kommer i vissa fall innebära att kyrkan

⁴³Bretherton, ”Democracy”, 15.

⁴⁴Bretherton, ”Democracy”, 15.

kommer motarbetas av dem som – enligt kristna kriterier – inte är gästfria mot de sårbara främlingarna:

Därför är den kristna praktiken av gästfrihet ofta, på grund av sina prioriteringar, ofrånkomligen profetisk genom att ifrågasätta rådande ekonomiska, sociala eller politiska ordningar. Samtidigt, på grund av sin särskilda förståelse av vad gästfrihet kräver, är kyrkan inte okritiskt välkomnande för alla: en noggrann bedömning måste göras av vem som, i varje enskilt fall, är den sårbara främling som ska välkomnas.⁴⁵

Som framgår av citatet menar Bretherton att gästfrihet ofta är profetisk eftersom gästfriheten utmanar de rådande ordningarna. Samtidigt är det viktigt för kyrkan att bedöma vem som är den sårbara främlingen i varje enskild situation.

Bretherton argumenterar även för att religiösa grupper kan spela en central roll i att stärka civilsamhället och demokratiska processer. Bretherton sammanfattar civilsamhällets betydelse genom att säga att "civilsamhället har tre sammanlänkade roller: det är skyddande, integrerande och transformerande".⁴⁶ Bretherton ser på civilsamhället som en nödvändig sfär som människor kan delta i och därmed påverka sin gemensamma tillvaro, samtidigt som det fungerar som en arena för att främja social rättvisa och moraliskt ansvarstagande.

Avslutningsvis argumenterar Bretherton för att interreligiösa relationer inte bara bör ses som religiösa eller humanitära insatser, utan också som direkt politiska handlingar. Hans begrepp "politics of the common life" handlar om att skapa en gemensam plattform där olika religiösa grupper och andra organisationer kan samverka för att främja demokratiska och sociala värderingar. Begreppet beskriver en politisk vision där människor, trots sina olikheter, samverkar för att bygga och upprätthålla ett gemensamt liv präglad av rättvisa, omsorg och delaktighet. Det är både en teologisk och praktisk modell för politik som sträcker sig bortom partipolitiska

⁴⁵ Luke Bretherton, "Hospitality, Not Tolerance: Civil Society and Inter-Faith Relations", *Religions & Ethics* (2011), online: <https://www.abc.net.au/religion/hospitality-not-tolerance-civil-society-and-inter-faith-relation/10100990>.

⁴⁶ Bretherton, "Democracy", 21.

gränser och fokuserar på hur människor kan organisera sig och leva tillsammans i lokala och globala gemenskaper.⁴⁷

Med utgångspunkt i Brethertons teologi kommer jag i analysen av det empiriska materialet utgå från följande definition av profetisk diakoni: *Profetisk diakoni innebär ett kritiskt och konstruktivt samhällsengagemang, där kyrkan och dess organisationer både utmanar orättvisa maktstrukturer och bidrar till att skapa alternativ som främjar mänsklig värdighet och rättvisa.* Profetisk diakoni handlar därmed inte bara om att kritisera makten utan också om att praktiskt arbeta för ett bättre, mer rättvist samhälle. Det innebär en kritisk solidaritet där kyrkan kombinerar självkritik med engagemang för samhällets välfärd. Vidare innebär betoningen på *kritisk solidaritet* att profetisk diakoni kan komma med både *dom* och *hopp*, vilket är nödvändigt för att skapa förändring och rättvisa. Denna dubbelhet – att vara både kritisk och engagerad i samhällets välfärd – utgör därmed kärnan i profetisk diakoni.

PROFETISK DIAKONI I SVENSKA DIAKONALA ORGANISATIONER

I arbetet med forskningsrapporten *Diakoni i förändring* framkom flera intressanta spänningar i synen på kristna diakonala organisationers bidrag till samhället.⁴⁸ För det första finns det en spänning i materialet kring hur mycket ledarna i organisationerna menar att organisationerna önskar kroka arm med det offentliga och hur mycket de ser organisationerna som utövare av protest gentemot samhället.

I Figur 1 ser vi att den organisation som enligt ledarna i studien tydligast uttrycker protest är Hela Människan och den organisation som tydligast krockar arm med det offentliga är Hyllie Park Talentbyrå. Som redan nämnts har det ekumeniska samtalet om profetisk diakoni tagit sin utgångspunkt i det globala syd med helt andra välfärdsstrukturer än de som

⁴⁷ Bretherton, "Democracy", 5–7; se även idem, *Christ*.

⁴⁸ Ledstam, *Diakoni i förändring*.

finns i Skandinavien. När profetisk diakoni diskuteras i relation till svenska diakonala organisationer blir det därför viktigt att säga något om hur de här organisationerna, i deras diakonala arbete, relaterar till den svenska välfärden.



Figur 1: *Fyra (fri)kyrkliga diakonala organisationer*

Diakoniforskaren Stig Linde beskriver fyra olika logiker som diakonala aktörer kan finnas i när de utför diakonalt arbete (se Tabell 1). Den första logiken (1) beskrivs som en kompensatorisk logik som uppväger svårigheter eller brister hos en enskild eller ett hushåll genom ekonomiskt bistånd, matkassar med mera. Här ryms även Idéburet Offentligt Partnerskap (IOP) som är en modell för samverkan mellan det offentliga och den idéburna sektorn. Den andra logiken (2) kännetecknas av att diakonala aktörer bidrar genom att åberopa sociala och medborgerliga rättigheter. Både den kompensatoriska logiken och att bidra genom att åberopa sociala och medborgerliga rättigheter, kräver en stark välfärdsstat. I det förs-

ta fallet är välfärdsstaten den huvudsakliga kollektiva resursen som kyrkan kompletterar. I det andra fallet står staten som skyldighetsbärare.⁴⁹

I den tredje logiken (3) bidrar aktörerna med valbara välfärdstjänster på en marknad. Här finns det kyrkor och diakonala organisationer som driver äldreboenden, förskolor, skolor och behandlingsverksamheter. I den fjärde logiken (4) bidrar man genom att investera i effektfulla välfärdsinsatser. Både den tredje och den fjärde logiken bygger på en utgångspunkt om välfärdsstatens gradvisa av- och omreglering.⁵⁰

VÄLFÄRDSSTATLIGA PRINCIPER	VÄLFÄRDSPLURALISTISKA PRINCIPER
(1) Välfärd som kompensatoriska insatser vid bristsituationer	(3) Välfärdstjänster som valbart utbud på en marknad
(2) Välfärd grundad på medborgerliga rättigheter och skyldigheter	(4) Investeringar i effektfulla välfärdsinsatser

Tabell 1: *Två slags välfärdsprinciper*⁵¹

I intervjumaterialet blir det tydligt att Hela Människan och Eriks-hjälpen befinner sig i den första och den andra logiken – som förutsätter en fungerande välfärdsstat. Även Göteborgs Räddningsmission befinner sig i den första och andra logiken, men de finns även i den tredje logiken då de bland annat driver skolor som en valbar tjänst på en marknad. Hyllie Park Talentbyrån befinner sig enbart i den tredje logiken då de driver tjänsten Rusta och matcha på uppdrag av arbetsförmedlingen på en valbar marknad.

Som framgår av Figur 1 ovan är Hyllie Park Talentbyrån den av organisationerna som allra tydligast krokar arm med det offentliga då deras verksamhet handlar om att utföra en tjänst åt arbetsförmedlingen. I den

⁴⁹ Stig Linde, "Från välfärdsstat till välfärdsmix, från statskyrka till civilsamhällesaktör", i *Diakoni: Reflektion och praktik*, redigerad av Elisabeth Christiansson Drake, Mats J. Hanson och Stig Linde (Stockholm: Verbum, 2022), 105–112.

⁵⁰ Linde, "Från välfärdsstat till välfärdsmix".

⁵¹ Källa: Linde, "Från välfärdsstat till välfärdsmix".

bemärkelsen samverkar de fullt ut med den rådande arbetsmarknadspolitiken. Den av organisationerna som tydligast uttrycker exempel på protest mot det offentliga är Hela Människan. Detta blir tydligt inte minst i relation till arbetsmarknadspolitiken och den kritik som kommer fram i intervjun mot det offentligas krav på att alla människor ska utvecklas till "produktiva samhällsmedborgare" genom att komma in på arbetsmarknaden. Ledaren inom Hela Människan är tydlig med att Hela Människan uppgift är att värna människovärdet även hos de som aldrig kommer bli nyttiga. Hela Människan menar att det finns ett behov av diakonala organisationer som inte bara gör det som är trendigt inom det offentliga eller på marknaden just nu – det som genererar pengar. Här riktas även vass kritik mot "yviga frikyrkliga entreprenörer" och parter som bara vill vara med där det finns pengar och där det är "creddigt" att vara just nu. För Hela Människan är det viktigt att finnas kvar "på golvet" och försvara människovärdet hos "hopplösa fall" i stället för att prioritera att starta nya projekt där både stat och marknad är mer benägna att skjuta till pengar.

Samtidigt är det viktigt att betona att Hela Människan har många samarbetsprojekt med det offentliga på olika platser i landet. Ledaren nämner ett projekt som Hela Människan driver tillsammans med arbetsförmedlingen i en stad där unga människor får lära sig att snickra som en del i arbetsintegrerade åtgärder. Projektet är organiserat som ett Idéburet offentligt partnerskap (IOP). När ledaren mötte kommunalrådet och chefen för missbruks- och beroendeenheten i kommunen sa de att detta kanske var det bästa som hänt kommunen och att de gärna skulle ha tio IOP med Hela Människan. Dessa två exempel visar hur Hela Människan tydligt uttrycker protest mot en viss människosyn som de menar framkommer i den svenska arbetsmarknadspolitiken, samtidigt som de är med och driver framgångsrika arbetsintegrerade projekt i samverkan med kommunen.

På samma gång visar materialet att det kanske viktigaste bidraget som samtliga organisationer i studien tillför samhället är att vara något annat än både stat och marknad. Detta perspektiv blir tydligt i intervjun med Hela Människan där ledaren menar att de personer som kommer till Hela

Människans verksamheter för utsatta människor förmodligen inte skulle komma dit om Hela Människan blev mer professionellt och därmed blev mer lik den offentliga välfärden. Ett annat exempel är hur Erikshjälpen menar att det finns ett mervärde när idéburna organisationer erbjuder arbetsträning. På Erikshjälpen är alla medarbetare, oavsett vad man har bakom sig. Volontärerna (som inte sällan kommer från frikyrkoförsamlingar) spelar här en oerhört viktig roll i mötet med den som arbetstränar. Här finns människor som väljer att göra samma arbete som det arbete som den som arbetstränar utför. Här sker viktiga möten mellan anställda, volontärer och den som arbetstränar – inte minst när den som är på Erikshjälpen för att arbetsträna ”kan få vara med och hjälpa någon annan”.⁵² Detta menar ledare inom Erikshjälpen skapar mening. Även inom Hyllie Park Talentbyrån – som tydligast krokar arm med det offentliga – beskrivs det idéburna ha ett mervärde.

Som Figur 1 visar är Erikshjälpen den av organisationerna som utifrån denna intervjustudie befinner sig längst bort från de lokala församlingarna när det kommer till Erikshjälpens nationella arbete (lokalt bedrivs många butiker av eller i nära anslutning till lokala församlingar). Ledarna nämner att det även skett en förändring på det lokala planet. Från att tidigare alltid haft starka kopplingar till lokala församlingar när de startade upp secondhandverksamheter satsar Erikshjälpen i dag alltmer på framtidsverkstäder där andra faktorer än kopplingen till en lokal församlingen blir avgörande för etableringen på en plats.

Den av organisationerna som befinner sig närmast de lokala församlingarna är Hyllie Park Talentbyrån som vuxit fram ur Skillinge Missionshus (en samarbetsförsamling mellan EFK och Equmeniakyrkan) diakonala verksamhet, men som står i en förändringsprocess då de under en kort period vuxit mycket och nu utför tjänster för arbetsförmedlingen och därmed arbetar utifrån andra utgångspunkter än det som är den lokala församlingens idégrund.

⁵² Ledstam, *Diakoni i förändring*.

För det andra finns det en spänning i materialet kring det offentligas syn på kristendom och religion i dagens Sverige. Å ena sidan ger materialet stöd till de forskare som menar att Sverige kan betecknas som ett postkristet land.⁵³ I aktörernas berättelser om kontakter med myndigheter framkommer det aldrig någon tanke från det offentligas sida om att de diakonala, kristna organisationerna skulle uttrycka det svenska samhällets värdegrund. Från det offentligas sida utgör kristendomen som organisationerna representerar inte en värdegrundsbas som ska hålla ihop Sverige. Tvärtom kan religion – och här specifikt kristendom – ibland betraktas som något problematiskt. Religion som problematiskt märks när myndigheter vill tona ned det ”kristna” i samverkan med organisationerna. Både Göteborgs Räddningsmission och Erikshjälpen berättar att det finns aktörer som inte vill lyssna på vad de har att erbjuda om de hör ordet kristen. I materialet är det tydligt att kristet inte är ett uttryck för det gemensamma som binder samman människor i Sverige.

Å andra sidan betraktas religion och det kristna ibland som en tillgång. Detta blir inte minst synligt genom IOP där religion och det kristna ofta anses bidra med ett mervärde. I materialet finns flera exempel på hur de diakonala organisationerna efterfrågas och lovordas just på grund av sin särart.

DIAKONI OCH RELIGIONSPLURALISM

Även om undersökningen studerat kristna aktörer visar det sig ske många religionsmöten inom dessa verksamheter. Organisationerna uttrycker en medvetenhet om att de sitter på ett slags religiös kompetens och förtroenhet med levd tro som är viktig för människor från andra kulturer och religioner. Den kristna tron fjärrar dem inte från andra religiösa människor utan blir snarare en kontaktpunkt som skapar förtroende och

⁵³ Se till exempel Carl-Henric Grenholm och Göran Gunner, *Justification in a Post-Christian Society* (Cambridge: James & Clarke, 2015); David Thurfjell, *Det gudlösa folket: De postkristna svenskarna och religionen* (Stockholm: Molin & Sorgenfrei, 2015).

igenkänning. Materialet visar emellertid att religionsmöten som sker, både inåt i organisationerna och i samverkan, tycks relativt obearbetade inom Erikshjälpen och Hyllie Park Talentbyrå och i viss grad även inom Hela Människan.

Inom Göteborgs Räddningsmission finns en större medvetenhet om religionspluralism och vilken roll de önskar att Göteborgs Räddningsmission och församlingar kan ha i möten med andra religioner. De tänker att Göteborgs Räddningsmission tillsammans med kyrkor (inte minst frikyrkor som har ett historiskt arv av utanförskap i samhället) på ett särskilt sätt behöver stötta muslimer i Sverige. Det här tar sig bland annat uttryck i att Göteborgs Räddningsmission under min intervju samtalade om att de ville ta över en före detta muslimsk friskola och driva den som en icke-konfessionell skola på kristen grund (vilket de nu gör).

Den amerikanske religionssociologen Paul Lichterman menar att om organisationer i civilsamhället ska göra någon skillnad mot marknad och stat, så krävs – förutom praktiker som ger utrymme för självreflexivitet – även öppenhet så att man inte på förhand vet vad andra målgrupper tänker och behöver. Det krävs en villighet till självprovning för att broar ska kunna byggas.⁵⁴ Här finns ett stort behov att teologiskt reflektera vidare kring sådana praktiker för religionsmöten som både tar religiösa gruppers egen tro på allvar men som samtidigt öppnar för gemensamt arbete för ett bättre samhälle.

KRISTET SOCIALT ARBETE OCH PROFETISK DIAKONI

Det är stor skillnad mellan diakoni i det globala syd och diakoni i ett demokratiskt och pluralistiskt välfärdssamhälle som Sverige. Är det över huvud taget möjligt och rättvisande att diskutera profetisk diakoni kopplat till organisationer som Erikshjälpen, Hela Människan, Göteborgs

⁵⁴ Paul Lichterman, *Elusive Togetherness: Church Groups Trying to Bridge America's Divisions* (Princeton: Princeton University Press, 2005).

Räddningsmission och Hyllie Park Talentbyrå? I den här avslutande delen kommer jag diskutera om, och i så fall hur, de fyra organisationerna i den empiriska studien kan beskrivas som utövare av profetisk diakoni.

DOM OCH HOPP

För det första är det viktigt att se att profeter kommer både med dom och hopp om ett bättre samhälle. I studien av organisationerna blir det tydligt att det finns en spänning i hur ledarna ser på de olika organisationernas bidrag till samhället: det finns både dom och hopp. När en organisation som Hela Människan trotsigt vägrar att gå med på en människosyn som säger att alla måste lönearbета för att ha ett värde i Sverige, utför de en dom över den rådande arbetsmarknadspolitiken. När de samtidigt driver arbetsintegrerade projekt i samverkan med det offentliga, bidrar de parallellt med positivt förändringsarbete.

Som diskuterats tidigare är Hyllie Park Talentbyrå den av organisationerna som tydligast ”krokar arm” med det offentliga då de erbjuder en tjänst för arbetsförmedlingen. Hyllie Park Talentbyrå kommer därmed inte med någon dom eftersom de saknar den distans till staten som behövs för att kunna utfärda kritik. De övriga två organisationerna Erikshjälpen och Göteborgs räddningsmission bedriver aktivt påverkansarbete som även innefattar kritik. Sammanfattningsvis kommer tre av fyra av organisationerna med dom och samtliga är engagerade för att erbjuda hoppfulla alternativ.

I sin diskussion om profetiskt tal och profetiska handlingar kopplat till demokrati betonar Luke Bretherton att profetiska röster, utifrån ett bibliskt perspektiv, har en dubbelhet som är avgörande för demokratin: De är både kritiskt distanserade från folket men samtidigt djupt lojala och engagerade i deras välfärd. Denna ”kritiska solidaritet” menar Bretherton är central för att upprätthålla demokratin eftersom den innebär en spänning mellan att kritisera och att älska sitt samhälle, vilket krävs för att främja rättvisa och gemensamt ansvar.

Utifrån Brethertons betoning av ”kritisk solidaritet” blir det tydligt att de fyra organisationerna tillsammans innehar både denna distans och soli-

daritet med samhället. Samtidigt visar exemplet med Hyllie Park Talentbyrån att det är svårt att både utföra en tjänst åt det offentliga och samtidigt kritisera den verksamhet som förordas.

VIKTEN AV SJÄLVKRITIK

Profeterna i Gamla testamentet riktade framför allt sin kritik inåt, mot Guds folk men även mot kringliggande nationer. Luke Bretherton diskuterar hur profetiska röster fungerar som ett verktyg för att hålla Guds folk och kyrkan ansvarig inför Gud. Dessa röster påminner kyrkan om dess kall att vara en gemenskap som lever i trohet mot Guds förbund och kärlek. Genom att utmana korruption, hyckleri, och orättvisa inom kyrkan, hjälper profeter till att återupprätta den rätta relationen mellan Guds folk och Gud själv. Som nämnts tidigare beskriver Bretherton hur profetiska röster inte är beroende av traditionella auktoritetsstrukturer inom kyrkan utan får sin auktoritet direkt från Gud. Detta gör dem särskilt kapabla att ”tala sanning till makten” även när den makten är en del av den egna religiösa institutionen.

Samtidigt är den profetiska rollen inte begränsad till intern kritik. Profetiska röster riktar sig också utåt, mot samhället i stort, och utmanar dess orättvisor och strukturer som är i konflikt med Guds vilja. Genom att ”tala sanning” och kritisera sociala och politiska orättvisor, agerar kyrkan som en moralisk kompass och ett verktyg för Guds rättvisa.

Det bör därmed finnas en spänning mellan inåtriktad och utåtriktad profetisk kritik, en spänning som är nödvändig för kyrkans roll i världen. Det är genom denna profetiska dynamik som kyrkan förnyar sig själv och bidrar med rättvisa och förändring i det vidare samhället.

Det empiriska materialet är alltför begränsat för att bedöma hur dessa organisationer ”talar sanning” både inåt och utåt. Det som kan sägas är att det i flera av intervjuerna framkommer viss kritik mot både samfund och församlingar. Som exempel kan nämnas att Göteborgs Räddningsmission lyfter att det är problematiskt när församlingar lägger över det diakonala ansvaret på en organisation som Göteborgs Räddningsmission och därmed inte själva bedriver diakonalt arbete. Hela Människan riktar

kritik mot frikyrkliga entreprenörer som vill finnas med där det finns pengar. Att vara en organisation och inte en församling möjliggör distans och potential att rikta kritik inåt mot kyrkan. Samtidigt är det viktigt att ställa sig frågan hur frikopplad en organisation kan vara från enskilda församlingar och samtidigt bedriva diakonalt arbete.

DIAKONI OCH LOKALA FÖRSAMLINGAR

I den avslutande diskussionen har jag argumenterat för att de diakonala organisationerna i studien tillsammans är bärare av både dom och hopp, vilket är avgörande för att kunna bidra till ett bättre samhälle. Samtidigt behöver frågan ställas om diakoni – kyrkans sociala arbete – över huvud taget kan finnas på entreprenad i organisationer, eller om det primärt är lokala församlingar som behöver stå för diakoni i vår tid. I dokumentet *Called to Transformation* betonar Kyrkornas världsråd att det finns en stark koppling mellan vad kyrkan *är*, dess identitet, och vad kyrkan *gör*. Kyrkans diakoni kan med andra ord inte frikopplas från kyrkans gudstjänstliv eller församlingsgemenskapen.

När den danske diakoniforskaren Egeris Thorsen diskuterat vikten av att diakonala organisationer behåller sin kristna identitet, talar han primärt om de kristna rötterna och att inte låta sig anpassas av den sekulära diskursen. Frågan är hur denna koppling till de kristna rötterna ska kunna bevaras? Här tror jag att kopplingen till lokala församlingar är avgörande eftersom det diakonala arbetet bör vara ett uttryck för kyrkans identitet. Det innebär alltså att kyrkans handlingar – bland annat dess diakoni – inte kan skiljas från kyrkans väsen. Borde det primärt vara lokala församlingar som står för diakoni i vår tid? Samtidigt är relationen till organisationer som driver socialt arbetet ovärderlig så att även församlingar tar på allvar de samhälleliga utmaningar som synliggörs i det dessa organisationer möter.